



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015 December 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**GELENEKSEL SÜSLEME MOTİFLERİNDEN "BULUT MOTİFİ" VE EL YAZMASI ESER CİLTLERİNDE
BULUNAN "BULUT ŞEMSELER"
TRADITIONAL DECORATIVE MOTIFS IN "THE CLOUD PATTERNS" AND MANUSCRIPTS FOUND IN
WORK BOOKBINDINGS "CLOUD ŞEMSE"**

Ebru ALPARSLAN*

Öz

"Bulut", Türk Süsleme Sanatlarında önemli bir yeri olan ve asırlardır kullanılan bir motif çeşididir. Çin Sanatına ilişkin eserlere ve belgelere göre "bulut motifi"; mitolojik varlıklardan olan ejderha ve simurg'un boğuşmaları esnasında öfke ve hirs ile burunlarından çıkan ateşi ve buharı simgelemektedir. Türkler tarafından stilize edilmiş ve çeşitlendirilmiş olan "bulut motifi", kendine has üslubu ile asırlardır Türk Süsleme Sanatlarında, özellikle de yazma eser ciltlerinin "şemse", "köşebent" ve "bordür" kısımlarının süslenmesinde önemli bir süsleme öğesi olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışma, Ankara İlinde bulunan; T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü "Kuyûd-ı Kadîme Arşivi" ve T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü "Vakıf Kayıtlar Arşivinde" ayrıca Kütahya İlinde bulunan; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı "Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi" ve "Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde" yürütülmüştür. Araştırma kapsamında söz konusu kurumlarda bulunan; Türk Cilt Sanatı ve Türk Süsleme Sanatı açısından oldukça önemli bir yeri olan ve kültürümüze-tarihimize ve sanatımıza ışık tutan yazma eser ciltleri üzerinde çalışılmıştır. Yazma eser ciltleri; şemse süsleme teknikleri ve şemselede kullanılan motif özellikleri açısından incelenmiş ve özellikle "bulut motifi" ile oluşturulmuş şemse örnekleri tespit edilmiştir. "Bulut motifi" ile bezenmiş olan toplam 12 adet cilt örneği, motif özellikleri açısından incelenmiş ve fotoğrafları ile birlikte tanıtılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca söz konusu yazma eserlerin; kapsam, ait oldukları dönemler ve eser isimleri gibi niteliksel özelliklerine ilişkin bilgiler, ilgili kurumların arşiv envanterlerinde bulunan veriler esas alınarak düzenlenmiş ve açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Süsleme Sanatı, "Bulut Motifi", "Şemse", Yazma Eser, Deri Cilt.

Abstract

"Cloud", which has an important place in Turkish Decorative Arts and is a motif types used for centuries. According to the Chinese art works and documents relating to the "cloud motif"; the existence of the mythical dragon and simurg of the fire from the nose during a struggle with anger and ambition, and represents the steam. Stylized by the Turks and the diversified "cloud motif" for centuries with its unique style in Turkish Decorative Arts, particularly manuscript bookbindings of "şemse", "köşebent" and "bordüre" in the decoration of the part is used as an important decorative elements.

This study is located in Ankara; T. C. Ministry of Environment and Urban Planning General Directorate of Land Registry and Cadastre "Kuyûd-ı Kadîme The Archive" and T.C. Prime Ministry General Directorate of Foundations "Foundation Records Archive" in also located in Kütahya Province; T. C. Ministry of Culture and Tourism, "Vahit Paşa Manuscript Library" and "Tavşanlı Zeytinoğlu County Public Library" was conducted at. Within this research found in these institutions; Turkish Bookbinding Art and Turkish Decorative Art and writing quite an important place in our history and our culture-art in terms of manuscript that sheds light on our bookbindings has been studied. Manuscripts bookbindings; "şemse" was examined in terms of decorative techniques and motifs features used in "şemse" and especially the "cloud motif" and created a şemse samples were determined. "Cloud motif" and adorned with a total of 12 bookbinding samples were examined and tried to introduce with photos of motifs in terms of features.

In addition, the manuscripts in question; Accordingly, information concerning the qualitative characteristics such as time and trace the names to which they belong, the data found in the archives of the relevant institutions organized on the basis of inventory and explained.

Keywords: Turkish Decorative Arts, "Cloud Motif", "Şemse", Manuscript, Leather Bookbinding.

1. GİRİŞ

Bezeme ve süslemede bütünü oluşturan parçaların her biri "motif" olarak adlandırılmaktadır. Fransızca kökenli olan motif kelimesi, Türkçe'de "örge" şeklinde de kullanılmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 1992: 166). Süsleme sanatlarında ve tezeyinatta, desenin en önemli unsuru olan motifler; yüzyıllar boyunca Türk Sanatkarlarının üstün sanat zevkini, inancını ve üslubunu yansıtan bir süsleme öğesi olarak eserlerde kullanılmış, çeşitlendirilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır (Birol ve Derman, 1995: 13).

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, ebrualparslan06@gmail.com.

Asırlar öncesine uzanan geçmişi ve kendine has üslubu ile “Bulut”, doğadan stilize edilen ve Geleneksel Türk Sanatlarında süsleme ögesi olarak kullanılan önemli bir motif çeşididir (Akar ve Keskiner, 1978: 13;). Çin Sanatına ilişkin kaynak ve eserlere göre bulut motifinin kökeni Çin’e dayanmaktadır ve bu sebeple “Çin Bulutu” şeklinde adlandırılmaktadır (Özcan, 1990: 8; Keskiner, 2002: 4). Çin sanatında yaygın bir şekilde kullanılan bulut motifi; mitolojik varlıklardan sayılan ejderha ve simurg’un boğuşmaları esnasında öfke ve hırs ile burunlarından çıkan ateşi ve buharı simgelemektedir (Birol ve Derman, 1995:153; Birol, 2012: 61-62) (Şekil 1).

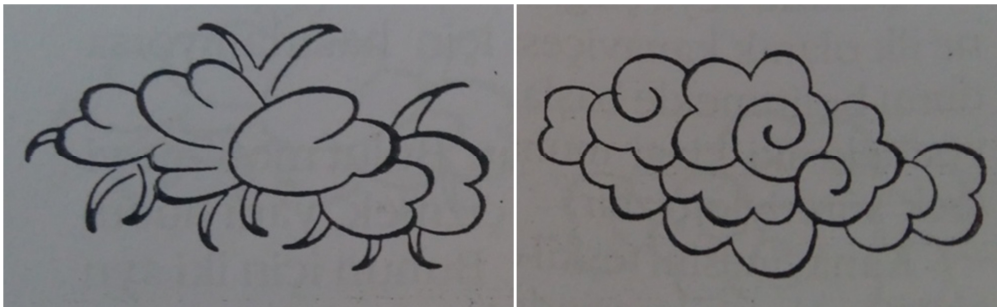


Şekil 1. Bulut biçiminde stilize edilmiş ejder motifi (Seçkinöz vd.,1986:182)

Kökeninin Çin’e dayanmasının yanı sıra İran sanatında da çok fazla kullanılan bulut motifi Türkler tarafından da benimsenmiş, stilize edilmiş ve çeşitlendirilmiştir (Seçkinöz vd.,1986:182; Anonim, 2007: 3). Bulut motifi; Eski Türk ve Çin inanışlarında yağmur ilahı sayılan Ejderha’nın bulut biçiminde üsluplanmış hali olarak kabul edilmekte ve “çiğ” şeklinde de adlandırılmaktadır (Özcan, 1990: 8). Bulut motifinin Osmanlı-Türk Süsleme sanatında 15. yüzyıl ortalarında kullanılmaya başlandığı ve Bursa’daki II. Murad türbesinin kalem işlerinde ve Türk İslam Eserleri Müzesinde bulunan Şeyh Hamdullah’ın Mushaf süslemelerinde uygulandığı bilinmektedir. Bulut motifi daha sonraki dönemlerde de; tezhip, çini, halı, işleme ve kumaş sanatlarında yaygın olarak kullanılmış, günümüze kadar ulaşmıştır (Mahir, 1990; Birol ve Derman, 1995:153).

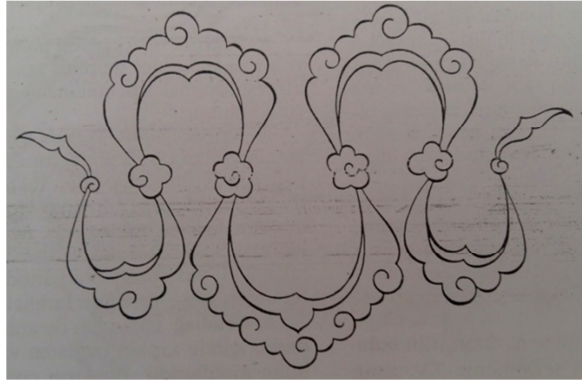
Türk Süsleme Sanatlarında, özellikle de yazma eser ciltlerinin “şemse”, “köşebent” ve “bordür” kısımlarının süslenmesinde önemli bir bezeme ögesi olarak kullanılan bulut motifi, tek başına kullanılmasının yanı sıra yardımcı motif olarak da uygulanmıştır. Bulut motifi çiziliş şekillerine ve kullanılış yerlerine göre farklı isimlerle anılmakla beraber, çiziliş şekillerine göre Yığma bulut ve Dolantı-çizgi bulut şeklinde iki kategoriye ayrılmaktadır.

1. Yığma bulut: Yığma bulut motifleri, bulut kıvrımlarının üst üste getirilerek kümeleştirilmesinden oluşur. Yığma bulut, motif kompozisyonlarında boşluk doldurmak, motiflerin başlangıç noktalarını oluşturmak ve minyatürlerde gökyüzündeki bulutu temsil etmek amacıyla kullanılmaktadır (Anonim, 2007: 4) (Şekil 2).



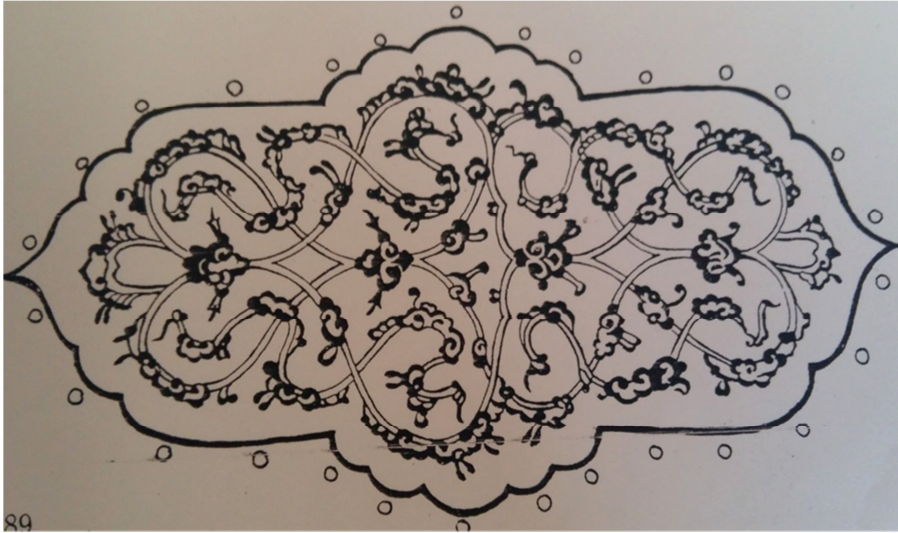
Şekil 2. Yığma bulut (Birol ve Derman, 1995:153)

2. Dolantı-çizgi bulut: Stilize bulut olarak da ifade edilmektedir. Stilize bulut motifi gökyüzündeki bulut şeklerinden farklı bir şekilde üsluplaştırılmıştır. Genellikle “S” şeklinde çizilmiş yılan ve ejderha gibi hayvan formlarının, tek başına veya diğer motifler arasında kullanılması ve serbest bir kompozisyon oluşturulması esasına dayanan motif çeşididir (Seçkinöz vd.,1986:182; Anonim, 2007: 3) (Şekil 3). Dolantı-çizgi bulut motifi, uygulama üslubu ve kullanılış yerine göre; Dağınık veya Serbest bulut, Ayırma Bulut, Ortabağ, Gerdanlık, Tepelik ve Hurde Bulut şeklinde isimlendirilirler (Birol ve Derman, 1995:153).



Şekil 3. Dolantı-çizgi bulut (Biol ve Derman, 1995:153)

Türk Süsleme Sanatlarında, özellikle de yazma eser ciltlerinin “şemse” (Şekil 4), “köşebent” ve “bordür” kısımlarının bezenmesinde önemli bir süsleme öğesi olarak kullanılan bulut motifi, gerek tek başına gerekse yardımcı motif olarak yaygın olarak uygulanmıştır. Bulut motifi 15. yüzyıldan sonra Türk Cilt sanatında kullanılmaya başlanmış, klasik süsleme motifleri arasında yerini almıştır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllara ait olan deri ciltler üzerinde altın yıldız ile bezenmiş “Bulut Şemse” örnekleri görülmektedir (Çığ, 1971:33,38,41; Özen, 1988: 15).



Şekil 4. Bulut Şemse (Özcan, 1990: 26)

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu araştırma, Ankara İlinde bulunan; T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü “Kuyûd-ı Kadîme Arşivi” ve T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü “Vakıf Kayıtlar Arşivinde” ayrıca Kütahya İlinde bulunan; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı “Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi” ve “Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde” yürütülmüştür. Çalışma kapsamında, söz edilen kurumlarda bulunan ve aynı zamanda Türk Cilt Sanatı ve Türk Süsleme Sanatı açısından milli miras niteliği taşıyan, tarihimize-kültürümüze ve sanatımıza ışık tutan yazma eser ciltleri incelenmiştir. Çalışma sürecinde, yazma eserlere ait deri ciltler; uygulanan şemse süsleme teknikleri ve şemselere kullanılan motif özellikleri açısından incelenmiş, özellikle “bulut motifi” kullanılarak oluşturulmuş “şemse” örnekleri tespit edilmiştir. “Bulut motifi” kullanılarak süslenmiş olan 12 adet deri cilt örneği, şemse ve köşebentlerde kullanılan motif özellikleri açısından incelenmiş ve söz konusu eserler fotoğrafları ile birlikte tanıtılmaya çalışılmıştır.

Bunun yanı sıra araştırma kapsamında incelenen yazma eserlerin; ait oldukları dönemler, eser künyeleri, kapsam ve içerik gibi niteliksel özelliklerine ilişkin bilgiler, söz konusu kurumların arşiv envanterlerinde bulunan verilere göre düzenlenmiş ve açıklanmıştır.

Fotoğraf 1’de “Çorlu’lu Ali Paşa Vakfiyesi” şeklinde isimlendirilen ve 17. yüzyıla tarihlendirilen yazma esere ait deri cilt görülmektedir. Söz konusu eser, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü “Kuyûd-ı Kadîme Arşivinde” (Ankara) bulunmaktadır. Yazma eser cildi

kahverengi renkli meşin deriden yapılmış ve cilt kapağı üzerinde “Altan Ayırma Şemse” tekniği uygulanmıştır. Cilt kapağının merkezinde; oval şemse ve şemseye bağlı salbek şemseleri bulunmaktadır. Ayrıca cilt kapağının dört köşesinde köşebent süslemeleri yapılmıştır. Oval şemse ve köşebentler içerisinde ağırlıklı olarak “bulut” motifi kullanılmakla beraber; hatai, çiçek, kıvrımlı dal ve yaprak gibi bitkisel motiflerinin de kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulduğu görülmektedir. Salbek şemseleri içerisinde hatai motifinin kullanıldığı, cilt kapağını çevreleyen bordür içerisinde ise zencirek motiflerinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Oval şemse, salbek şemseleri ve köşebentlerin motif kısımları derinin kendi renginde bırakılmış, zemin kısımları ve bordür içerisindeki süslemeler yıldız ile renklendirilmiştir.



Fotoğraf 1. “Çorlu’lu Ali Paşa Vakfiyesi”ne ait deri cilt

Fotoğraf 2’de “Mehmet Selim Divanı” isimli yazma esere ait deri cilt örneği görülmektedir. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü “Vakıf Kayıtlar Arşivinde” (Ankara) bulunan eserin arşiv numarası “1902” dir. Koyu kahve renkli meşin deriden yapılmış olan cilt kapağı üzerinde “Altan Ayırma Şemse” tekniği uygulanmıştır. Deri cilt incelendiğinde; şemse, şemseye bağlı salbek ve köşebent süslemelerin uygulandığı, ayrıca cilt kapağının miklep kısmında da miklep şemsesi uygulandığı görülmektedir. Deri cildin şemse, köşebent ve miklep şemsesi kısımlarında yoğun olarak bulut motifinin kullanılmasının yanı sıra hatai, çiçek, kıvrımlı dal ve yaprak gibi bitkisel motifler de kullanılarak motif kompozisyonu oluşturulmuştur. Şemseye bağlı olan salbek şemseleri içerisinde hatai motifi kullanılmış, cilt kapağı ise; içerisinde zencirek motifleri bulunan bordür ile çevrelenmiştir. Şemse, salbek şemsesi ve köşebentlerin motif kısımlarının derinin kendi renginde bırakıldığı, zemin kısımlarının ve bordür içerisindeki motiflerin ise yıldız ile renklendirildiği görülmektedir. Ayrıca deri cildin sırt kısmında bulunan bordür içerisinde de nokta motifleri kullanılarak süslemeler yapılmış ve yıldız ile renklendirilmiştir.



Fotoğraf 2. “Mehmet Selim Divanı” isimli esere ait deri cilt

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer eser fotoğraf 3’te görülmektedir. Yazma eser, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı “Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde” (Kütahya) bulunmaktadır. “Tercüme-i Menakıb-ı İmam-ı Azam” şeklinde isimlendirilen yazma eser 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yazma eser

cildi vişneçürüğü renkli meşin deriden yapılmıştır ve cilt kapağı üzerinde “Altan Ayırma Şemse” tekniği uygulanmıştır. Cilt kapağının merkezinde bulunan oval şemse içerisinde ağırlıklı olarak bulut motifleri kullanılmakla beraber çiçek, yaprak ve kıvrımlı dal motiflerinin de kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulmuştur. Oval şemseye bağlı olan salbek şemsesi içerisinde de bulut motifleri kullanıldığı dikkati çekmektedir. Oval şemse ve salbeklerin zemin kısımları yıldız ile renklendirilirken, motifler derinin kendi renginde bırakılmıştır. Cilt kapağını çevreleyen bordür içerisinde yıldız ile renklendirilmiş olan zencirek motifleri görülmektedir. Eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “43 Va 822” dir.



Fotoğraf 3. “Tercüme-i Menakıb-ı İmam-ı Azam” isimli esere ait deri cilt

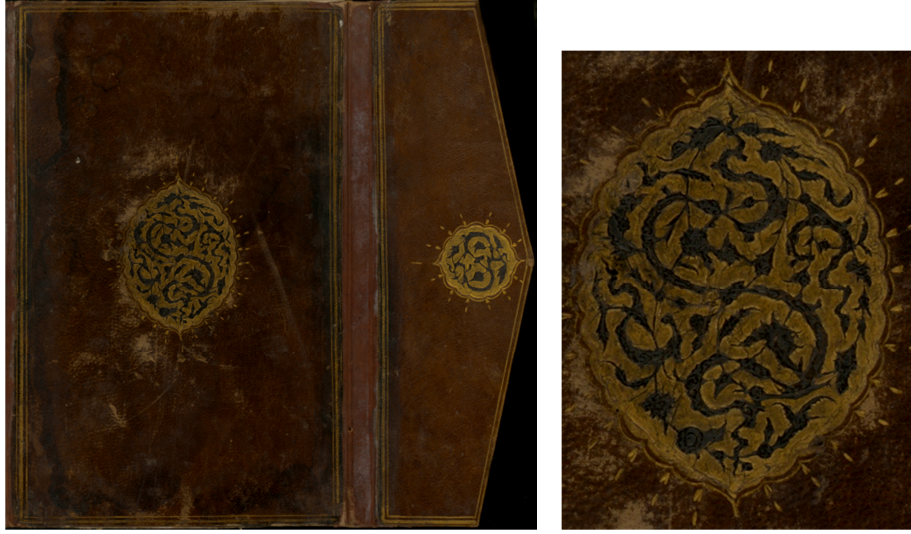
Fotoğraf 4’de “Mecmua-i Fıkhiyye” isimli olan yazma esere ait deri cilt görülmektedir. “Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde” bulunan eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “43 Va 204” dür. Kırmızı renkli meşin deriden yapılmış olan cilt kapağı üzerinde “Mülemma Şemse” tekniği uygulanmıştır. Cilt kapağının merkezinde “bulut şemse” ve miklep kısmında miklep şemsesi bulunmaktadır. Şemse ve miklep şemsesi içerisinde ağırlıklı olarak bulut motiflerinin kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulduğu, aynı zamanda hatai, çiçek, yaprak ve kıvrımlı dal gibi bitkisel motiflerin de yardımcı motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Şemselerin zemin kısımları ve motifler yıldız ile renklendirilmiştir.



Fotoğraf 4. “Mecmua-i Fıkhiyye” isimli esere ait deri cilt

“Vakıf Kayıtlar Arşivinde” (Ankara) bulunan bir diğer eser Fotoğraf 5’te görülmektedir. “I. Selim Vakfiyesi” isimli eser 16. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Kahve renkli meşin deriden yapılmış olan cilt kapağı üzerinde “Altan Ayırma Şemse” tekniği uygulanmıştır. Cilt kapağının merkezinde oval şemse ve miklep kısmında miklep şemsesi bulunmaktadır. Oval şemse ve miklep şemsesinin merkezinde yoğun olarak bulut

motiflerinin kullanılmasının yanı sıra hatai, çiçek, hançeri yaprak ve kıvrımlı dal motifleri de uygulanmıştır. Şemselerin zemin kısmı yıldız ile motifler ise koyu kahverengi boya ile renklendirilmiştir. Arşiv numarası "1385" dir.



Fotoğraf 5. "I. Selim Vakfiyesi" isimli esere ait deri cilt

Fotoğraf 6'da "Tefsir-i Ebül-Leys" şeklinde isimlendirilen ve tefsir konusunu içeren yazma esere ait deri cilt görülmektedir. Yazma eser 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir. "Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde" (Kütahya) bulunan eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası "43 Ze 19"dur. Yazma esere ait cildin yapımında koyu kahve renkli meşin deri kullanılmış ve cilt üzerinde "Altan Ayırma Şemse" ve "Mülemma Şemse" teknikleri bir arada uygulanmıştır. Cilt kapağının merkezinde oval şemse içerisinde, bulut motifleri ve hatai, çiçek, yaprak ve kıvrımlı dal gibi bitkisel motifler kullanılarak motif kompozisyonu oluşturulmuştur. Oval Şemse içerisinde bulunan bulut motiflerinin derinin kendi renginde bırakıldığı, zemin kısmında bulunan motiflerin ise yıldız ile renklendirildiği görülmektedir. Salbek şemsesi ve miklep şemsesi içerisinde hatai motifleri kullanılmış, şemselerin zemin kısmı yıldız ile renklendirilmiştir. Cilt kapağının sırt kısmında ise; nokta motifleri kullanılarak süslemeler yapılmış ve yıldız ile renklendirilmiştir. Ayrıca deri cilt kapağını çevreleyen bordür içerisinde zencirek motifleri uygulanmış ve motifler yıldız ile renklendirilmiştir.



Fotoğraf 6. "Tefsir-i Ebül-Leys" isimli esere ait deri cilt

"Tavşanlı İlçesi Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde" bulunan bir diğer eser, "Ensarüt-Tenzil ve Esrarüt-Tavil" isimli olan ve Tefsir konusunda yazılan eserdir. Fotoğraf 7'de görülen eserin ait olduğu dönem kesin olarak bilinmemekle beraber Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası "43 Ze 23"dür. Yazma eser cildi kızıl kahve renkli meşin deriden yapılmış ve cilt kapağı üzerinde "Altan Ayırma Şemse" tekniği uygulanmıştır. Cilt üzerinde oval şemse, salbek şemsesi ve köşebent süslemeleri yapılmıştır. Oval şemse ve

köşebentler içerisinde yoğun olarak bulut motiflerinin kullanılmasının yanı sıra, hatai, çiçek ve hançeri yaprak motiflerinin de yardımcı süsleme elemanları olarak uygulandığı görülmektedir. Salbek şemsesi içerisinde de hatai motifi kullanılmıştır. Oval şemse, salbek ve köşebentlerin zemin kısımları yıldız ile renklendirilirken, motifler siyah renkli boya ile belirginleştirilmiştir. Cilt kapağını çevreleyen bordür içerisinde de yıldız ile renklendirilmiş olan zencirek motifleri uygulanmıştır. Yazma eser cildinin özellikle alt kapak kısmında bulunan köşebent süslemelerinin zaman içerisinde yıprandığı ve yıldızlarının döküldüğü görülmektedir.



Fotoğraf 7. Ensarüt-Tenzil ve Esrarüt-Tavil" isimli esere ait deri cilt

Fotoğraf 8'de görülen eser "Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde" bulunmaktadır. "Haşiye-i Cedide-i Müfide Ala al İstiarat" şeklinde isimlendirilen eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası "43 Va 712"dir. Arşiv kayıtlarına göre yazma eserin ait olduğu dönem kesin olarak tespit edilememiştir. Eserin yapımında taba renginde meşin deri kullanılmış ve cilt üzerinde oval şemse ve miklep şemse süslemeleri uygulanmıştır. Oval şemse ve miklep şemsesi içerisinde ağırlıklı olarak bulut motifleri kullanılmış, aynı zamanda hatai, yaprak ve kıvrımlı dal motiflerinin de kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulmuştur. Oval şemse ve miklep şemsesinin hem zemin kısmı hem de motif kompozisyonları vişneçürüğü renginde boya ile renklendirilmiştir. Ayrıca yazma eser cildinin üzerine üç sıra cetvel çekilerek cilt çevrelenmiş ve yıldız ile renklendirilerek süslenmiştir.



Fotoğraf 8. "Haşiye-i Cedide-i Müfide Ala al İstiarat" isimli esere ait deri cilt

"Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde" bulunan bir diğer eser fotoğraf 9'da görülmektedir. "İrşâdul-Aklis-Selîm ilâ Mezâyal-Kitâbil-Kerîm" ismi ile anılan yazma eser, İslâm Dini ve Tefsir konularını içermektedir. 16. yüzyıla tarihlendirilen eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası "43 Va 4" dür. Yazma eser cildi incelendiğinde; cildin yapımında vişneçürüğü renkli meşin deri kullanıldığı ve cilt üzerinde "Alttan Ayırma Şemse" tekniği uygulandığı dikkati çekmektedir. Cilt kapağı üzerinde oval

şemse, salbek şemsesi ve köşebent süslemeleri yapılmıştır. Oval şemse ve köşebentler içerisinde; bulut, hançeri yaprak, hatai, çiçek ve kıvrımlı dal motiflerinin bir arada kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulmuştur. Salbek şemsesi içerisinde de bulut motifinin uygulanmış olduğu görülmektedir. Oval şemse, salbek şemsesi ve köşebentlerin zemin kısmının yıldız ile renklendirildiği, motiflerin ise; derinin kendi renginde bırakıldığı görülmektedir. Yazma eser cildi, 16. yüzyıldan günümüze ulaşmasına rağmen, renklerini muhafaza etmektedir.



Fotoğraf 9. İrşâdul-Aklis-Selîm ilâ Mezâyâl-Kitâbil-Kerîm" isimli esere ait deri cilt

Fotoğraf 10'da "Silsile-nâme" isimli esere ait deri cilt örneği yer almaktadır. "Vakıf Kayıtlar Arşivinde" (Ankara) bulunan eserin arşiv numarası "1872"dir. 17. yüzyıla tarihlendirilen "Silsile-nâme"; kapsam olarak Türklerin soy ağacını gösteren minyatürleri içermektedir. Minyatürleri, Musavvir İstanbul'lu Hüseyin tarafından yapılmıştır. Kızıl kahve renkli meşin deriden yapılan cilt kapağı üzerinde "Altın Ayırma Şemse" tekniği uygulanmıştır. Cilt kapağının merkezinde bulunan oval şemse içerisinde bulut motifleri kullanılırken, şemseye bağlı salbek şemsesi içerisinde hatai motifi kullanılmıştır. Şemselerin zemin kısmı yıldız ile renklendirilmiş, motifler ise derinin kendi renginde bırakılmıştır.



Fotoğraf 10. "Silsile-nâme" isimli esere ait deri cilt

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer yazma eser cildi, "Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde" bulunmaktadır (Fot.11). "Fetava-i Abdurrahim" şeklinde isimlendirilen eser fıkıh konusunu içermektedir. 18. yüzyıla tarihlendirilen yazma esere ait cildin yapımında siyah renkli meşin deri kullanılmış ve cilt üzerinde "Müllemma Şemse" tekniği uygulanmıştır. Cilt kapağının merkez kısmında bulunan oval şemse içerisinde ağırlıklı olarak bulut motifi kullanılmakla beraber, çiçek ve yaprak motifleri de yardımcı motif olarak kullanılmıştır. Oval şemseye bağlı salbek şemselerinin içerisinde de bulut motifi kullanıldığı, şemselerin zemin kısmının ve motiflerin yıldız ile renklendirildiği görülmektedir. Ayrıca cilt

kapağını çevreleyen bordür içerisinde yıldız ile renklendirilmiş olan zencirek motifleri görülmektedir. Söz konusu eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “43 Ze 188” dir.



Fotoğraf 11. “Fetava-i Abdurrahim” isimli esere ait deri cilt

Fotoğraf 12’de görülen ve 18. yüzyıla tarihlendirilmiş olan yazma eser cildi “Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde” bulunmaktadır. Yazma eser “Metaliül-Meserret Bi Cila Delailül-Hayrat” şeklinde isimlendirilmekte ve Tasavvuf konusunu içermektedir. Deri cilt örneği incelendiğinde; cildin yapımında meşin deri kullanıldığı ve merkez kısmında oval şemse süsleme uygulandığı görülmektedir. Oval şemse içerisinde ağırlıklı olarak bulut motifi kullanılmakla beraber çiçek ve yaprak motifleri de yardımcı motif olarak kullanılmış ve motif kompozisyonu oluşturulmuştur. Deri cildin şemse kısımlarının ve bordür içerisindeki süslemelerin derinin kendi renginde bırakıldığı, cilt kapağının geri kalan kısımlarının ise kıvılcık kahve renkli boya ile renklendirildiği dikkati çekmektedir. Cilt kapağını çevreleyen bordür içerisinde zencirek motifleri uygulanmıştır. Cilt kapağının yüzeyinin yer yer yıpranmış olduğu, ancak şemse süslemelerinin iyi durumda olduğu görülmektedir. Sözü edilen eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “43 Ze 61” dir.



Fotoğraf 12. “Metaliül-Meserret Bi Cila Delailül-Hayrat” isimli esere ait deri cilt

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Ankara İlinde bulunan “Kuyûd-ı Kadîme Arşivi” ve “Vakıf Kayıtlar Arşivinde” ve ayrıca Kütahya İlinde bulunan “Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi” ve “Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde” yürütülmüştür. Çalışma kapsamında, adı geçen kurumlarda bulunan ve ilgili kurumların arşiv envanterlerinde yer alan bilgilere göre; Osmanlı Devleti döneminden günümüze ulaştığı tespit edilen el yazması eserlere ait deri ciltler üzerinde çalışılmıştır.

Araştırma sürecinde söz edilen kurumlarda bulunan, Türk Cilt Sanatının ve Türk Süsleme Sanatının karakteristik özelliklerini temsil eden yazma eserlere ait deri ciltler; ciltler üzerinde uygulanan şemse süsleme teknikleri ve şemse, köşebent ve bordürlerde uygulanan motif özellikleri açısından incelenmiş,

özellikle “bulut motifi” kullanılarak oluşturulmuş “şemse” örnekleri tespit edilmiştir. “Bulut motifi” kullanılarak bezenmiş olan 12 adet deri cilt örneği; uygulanan motif özellikleri açısından incelenmiş ve söz konusu eserler, detaylı fotoğrafları ile belgelenecek tanıtılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca araştırma kapsamında incelenen yazma eserlerin; ait oldukları dönemler, eserlerin isimleri ve kapsamı gibi niteliksel özelliklerine ilişkin bilgiler, söz konusu kurumların arşiv envanterlerinde bulunan veriler esas alınarak açıklanmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen 12 adet yazma eserin; 1 adeti 15. yüzyıla, 2 adeti 16. yüzyıla, 2 adeti 17. yüzyıla ve 3 adeti 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Arşiv envanterlerinde yer alan verilere göre, 4 adet eserin ait olduğu dönem kesin olarak tespit edilememekle beraber, söz konusu eserler tezyinat özellikleri bakımından diğer eserlerle benzerlik gösterdiği için 15- 18. yüzyıl arasındaki dönemlere ait oldukları düşünülmektedir. Bu veriler, söz konusu eserlerin Osmanlı Döneminden günümüze ulaştıklarını ve sahip oldukları karakteristik özellikleriyle tarihi-kültürel ve sanatsal açıdan hazine değerinde olduklarını ortaya çıkarmaktadır.

Yazma eserlere ait deri ciltler şemse süsleme teknikleri açısından incelenmiş, deri ciltler üzerinde “Altın Ayırma Şemse” ve “Mülemma Şemse” tekniklerinin uygulandığı tespit edilmiştir. Deri ciltler uygulanan motifler ve kompozisyon özellikleri açısından incelendiğinde ise; şemse ve köşebentler içerisinde ağırlıklı olarak bulut motifinin kullanıldığı, hatai, çiçek, hançeri yaprak, yaprak ve kıvrımlı dal gibi bitkisel motiflerinin de kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, bazı eserlere ait deri ciltlerin sırt kısmında nokta motifleri kullanılarak süslemeler yapıldığı, cilt kapaklarının bordür ile çevrelendiği ve içerisinde zencirek motifleri uygulandığı ve “cetvel çekmek” diye tabir edilen süsleme üslubunun uygulanmış olduğu belirlenmiştir. Deri ciltler, kullanılan malzeme açısından değerlendirildiğinde; ciltlerin yapımında meşin derisinin kullanıldığı, altın yıldız, yıldız ve çeşitli renkli boya ile süsleme materyali olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Asırlar öncesine uzanan geçmişi ile Geleneksel Türk Sanatlarını ve Türk Kültürünü temsil eden ve ait oldukları dönemler itibarıyla hazine niteliği taşıyan eserlerimiz, kamu kurum ve kuruluşlarına ait arşivlerde, müzelerde ve hatta özel koleksiyonlarda özenle korunmakta ve sergilenmektedir. Türk Cilt Sanatı ve Türk Süsleme Sanatı açısından çok kıymetli ve seçkin eserler arasında sayılan ve milli kültür-millî sanat değeri taşıyan yazma eser ciltlerinin tespit edilmesinin, fotoğrafları ile belgelenecek tanıtılmasının ve bu sayede gelecek kuşaklara aktarılmasının; kültürümüzün ve sanatımızın yaşatılması ve tanıtılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Geleneksel Türk Sanatları alanında yapılmış ve yapılacak olan belgeye dayalı nitelikli ve doğru çalışmaların, bu alanda çalışan kişilere ve kurumlara kaynak teşkil etmesi bakımından önemi büyüktür.

KAYNAKÇA

- ANONİM (2007). *Bulut Motifleri ve Basit Geometrik Motifler*, MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), Ankara.
- AKAR, Azade-KESKİNER, Cahide (1978). *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları.
- BİROL, İnci. A.- DERMAN, Çiçek (1995). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı/26.
- BİROL, İnci. A. (2012). “Tezhip”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41, s. 61-62.
- ÇİĞ, Kemal (1971). *Türk Kitap Kapları*, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.
- ÖZCAN, Yılmaz (1990). *Türk Kitap Sanatında Şemse Motifi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Tanıtma Eserleri/31.
- KESKİNER, Cahide (2002). *Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler “Hatai”*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi, S.289.
- ÖZEN, Mine E. (1988). *Türk Cilt Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın no: 57.
- MAHİR, Banu (1990). “II. Beyazıt Dönemi Nakkaşhanesinin Osmanlı Tezhip Sanatına Katkıları”, *Türkiyemiz*, S: 60, s.4-13, İstanbul.
- SEÇKİNÖZ, Mine- ALPASLAN, Sabiha- KOMŞUOĞLU, Şükran- İMER, Arsal- ETİKE, Serap (1986). *Resim II Süsleme Resmî Ve Süsleme Sanatları Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SÖZEN, Metin- TANYELİ, Uğur (1992). *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, 71.